

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/СС 05/4-02 бр. 1607/1-ХІ/12
06.11.2014. године

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој XV редовној седници, одржаној дана 06.11.2014. године, донело следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије са оценом докторске дисертације: АРХЕОЛОГИЈА АВАРА У СРБИЈИ, кандидата мр Ивана Бугарског и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 22.04.2014. године.

Кандидат мр Иван Бугарски објавио је рад: Раносредњовековна остава гвоздених предмета из Рујковца и слични налази са подручја централног Балкана, Старинар LXIII/2013, 131-152.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Комисији
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Милош Арсенијевић

Факултет Филозофски

04/1-2 бр.6/2589

(број захтева)

7.11.2014.

(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области

друштвено-хуманистичких наука

(Назив већа научних области коме се захтев

упућује)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Ивана (Ранко) Бугарског

(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ

Иван (Ранко) Бугарски

(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под
насловом:

Археологија Авара у Србији

Универзитет је дана 22.04.2014. својим актом под бр 61206-1830/2-14 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

Археологија Авара у Србији

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Ивана (Ранко) Бугарског

(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници
одржаној

26.06.2014. бр

одлуком факултета под

906/1-XIII/6 у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1. др Михаило Милинковић	ванредни проф.	археологија	Филозофски ф.
2. Др Перица Шпехар	доцент	исто	Филозофски ф.
3. др Ивана Поповић	научни саветник	исто	Археолошки институт
4.			

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној 6.11.2014. дана

Прилог:

1. Извештај комисије са предлогом
2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја
3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности,
уколико је таквих примедби било.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Милош Арсенијевић

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

**Реферат о завршеној докторској дисертацији мр Ивана Бугарског,
„Археологија Авара у Србији“**

На седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду одржаној 6. маја о.г. изабрани смо у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације мр Ивана Бугарског, под насловом „Археологија Авара у Србији“. Имамо част да Наставно-научном већу поднесемо следећи извештај:

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Кандидат Иван Бугарски рођен је у Београду 1975. године, где је завршио основно и средње школовање. Студије археологије уписао је 1993. године на Филозофском факултету у Београду, које је завршио 2000, на истој високошколској установи. Магистарски рад под насловом *Чик и Војка – Примери раносредњовековних некропола са територије Бачке и Срема* одбранио је на Филозофском факултету у Београду 2006. године (ментор проф. др Михаило Милинковић). Мр Иван Бугарски је запослен као истраживач-сарадник у Археолошком институту у Београду. Поседује библиографију научних и стручних радова од 30-так јединица, углавном чланака и једне монографије, која тематски стоји у вези са предложеном тезом, као и одређено искуство у теренским истраживањима. Очигледно је да се интересовања кандидата већ извесно време крећу ка археологији Авара и ка проучавању аварско-византијских односа на територији Југоисточне Европе, а посебно Србије.

Учествује у научно-истраживачким пројектима, као и на домаћим и међународним научним скуповима.

Наслов дисертације мр Ивана Бугарског гласи: “Археологија Авара у Србији”. Дисертација поседује обим од 768 стране текста (731 страна основног текста, 36 страна библиографије), уз који су придодате 3 карте и 95 табли са илустрацијама (ситуациони планови налазишта, цртежи гробова и других објеката, цртежи и фотографије налаза). Библиографски подаци су наведени на 36 страна и обухватају дела која су релевантна за израду докторске тезе под наведеним насловом.

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет дисертације представљају археолошки трагови Авара на тлу данашње Србије, као и историјат и начин њиховог истраживања код нас. Авари приспевају у Панонску низију крајем седме деценије 6. века и одмах се намећу као јача сила од међусобно завађених Германа, чији су сукоби са Византијом обележили претходну етапу Сеобе народа. Аварски каганат је, у свом шареноликом етничком саставу, представљао једну од највећих војно-политичких сила свог времена, чија је моћ, премда је с временом слабила, трајала два и по столећа, све до коначног пораза од Франака и Бугара почетком 9. века.

Простор данашње Војводине био је од виталне важности за Аваре, будући да се налазио у суседству Византије, или номинално чак у њеном саставу, као што је то случај са Сремом.

Дисертација је насловљена *Археологија Авара у Србији*, јер поред панонских постоје налази аварског порекла који потичу из места јужно од Саве и Дунава. Потребно је напоменути да археологију Авара не треба одвајати од опште археологије раног средњег века на простору југоисточне Европе, будући да се последице аварских продора на територију Царства, уз утицаје на пољу материјалне културе (пре свега у области наоружања и војне опреме) проучавају на рановизантијским налазиштима на лимесу и у унутрашњости Балканског полуострва, и у данашњој Србији. Аварска археологија значајно доприноси проучавањима неких група предмета рановизантијског радионичког порекла (данак, поклони, импорт, пљачка и др.), какви се јављају и на истовременим локалитетима јужно од Саве и Дунава. Доба аварске превласти, такође, представља основни временски оквир доласка Словена на Балканско полуострво.

Археологија Авара располаже веома богатим корпусом налаза, који пре свега потичу из истражених некропола. Број археолошки обрађених гробова премашује 60.000, док су оставе заступљене у неупоредиво мањој мери. Насеља из доба аварске превласти у извесном смислу и даље представљају непознаницу, иако је њихов број у порасту, пре свега захваљујући заштитним истраживањима по трасама аутопутева.

Истраживања унутар археологије Авара у Србији карактерише слабија динамика него у неким суседним земљама, пре свега Мађарске, али би ипак могла да се опишу као средње развијена у односу на околне земаље, ако се скупно узму у обзир ископавања, анализе и публиковани радови, међу којима се посебно истичу раније студије Јована Ковачевића. Теренска истраживања су се у Србији добрим делом сводила на заштитна ископавања. Некрополе су при томе, као и другде, убедљиво најбројније. Археолошка истраживања у великом броју случајева нису била праћена антрополошком обрадом скелета, тако да многи подаци те врсте, веома битни у било којој археологији некропола, недостају. Подједнако, археозоолошка испитивања скоро да нису вршена. Свакако би требало узети у обзир чињеницу да су многи локалитети истраживани релативно давно. Посебно шездесетих и седамдесетих година прошлог века, ископан је читав низ аварских некропола, али тај труд најчешће није био преточен у обимније публикације. И поред тога, кандидат је био у прилици да се упозна са стотинама гробова, и да их проучава на основу више хиљада у њима нађених предмета.

На располагању стоје налази са око 214 локалитета (сасвим прецизан број се не може навести, јер за нека налазишта недостају подаци). Та расута грађа, иако неуједначене исказне вредности, била је довољна за интерпретацију, тамо где је то потребно и реинтерпретацију налазишта уз примену савремене методологије. Реч је о једном од основних циљева дисертације, унутар које је обрађено свако појединачно аварско налазиште из Бачке, Баната, Срема, као и њихова оставштина из Посавине и Подунавља (унутар данашње Србије), без обзира да ли је реч о месту случајног налаза или о некрополи од више стотина гробова. Обрађени су пре свега до сада већ публиковани налази, уз интерпретацију и необјављеног материјала, попут нових налаза са лок. Стублине код Обреновца .

Сазнања о добу аварске доминације на територији данашње Србије до сада нису била сабрана у синтезу на основу које би та археолошка грађа била уклопљена у мултидисциплинарна и друга проучавања. Притом се у дисертацији И. Бугарског не нуди скуп сведених фактографских података, већ

интерпретиране грађе. Циљ је провера основних хипотеза дисертације - о *седаљачком начину живота Авара и мултиетничком саставу њиховог Каганата*.

Посебан циљ дисертације представља *аналитичко излагање и разматрање историјата и начина истраживања Авара у Србији*. Радови на том пољу су представљени према фазама истраживања, чиме су приказали и анализирали развојни правци и досадашњи домети ове гране наше археологије, сагледани, колико је то могуће, у контексту друштвених околности у којима су се одвијали. До сада није био понуђен заокружен историјат археологије Авара у Србији. Потребно је подсетити да овај рад уједно представља прву већу ситнезу аварске археологије у Србији, која је од важности за све делатнике на пољу аварске археологије, као и за познавање периода раног средњег века у југоситочној Европи. У том смислу, захваљујући новој интерпретацији, дисертација Ивана Бугарског се може окарактерисати као оригиналан научни рад, значајан за развој домаће и иностране науке, без обзира што се у њему третирају углавном већ познати налази. Овај рад ће дати подстицај поновном и лакшем усмеравању фокуса истраживања на проблематику Аварског каганата, једно време код нас донекле запуштеноу.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Кандидат мр Иван Бугарски је у својој дисертацији пошао од две основне хипотезе, које су од суштинског значаја за правилно разумевање Аварског каганата:

1. Хипотеза о седаљачком начину живота Авара на југу Панонске низије

На основу картирања налазишта и делимичне реконструкције оновременог крајолика, могло би се претпоставити да Авари, супротно присутним ставовима, сем у тренутку досељења, нису били номади у целом периоду трајања своје превласти у Карпатској котлини. Такав утисак се може стећи због њене површине и чињенице да је тло Војводине изгледало другачије пре модерних регулација вода. Историјска хидролошка карта Карпатског басена, уз остале изворе, указује да су велике површине биле под водом.

Насупрот плављеним просторима стајали су неплављени. Управо су границе плавних подручја биле насељаване, с обзиром да из таквих зона потиче велики број налазишта. Осим граница алувијалних равни насељавани су и шавови других геоморфолошких јединица, због предности које разлике у рељефу пружају у равници и различитих типова земљишта које носе одређене целине.

Ове правилности, уочене у домаћој географској литератури, могу да се пренесу на старије популације.

Прелиминарно картирање упућује пре свега на линеарно запоседање долина Дунава и Тисе у раном, односно извесно згушњавање мреже насеља на југу Бачке, у Срему и Српској посавини и Подунављу у каснијем периоду аварске превласти. Такав распоред одговара најпре успостављању ланаца комуникација који су особени за овладавање неке популације новим простором, а потом делимичном повлачењу аварског друштва на југ, највероватније услед франачке и бугарске опасности. Хипотеза о седелачком начину живота знатног дела популације Аварског каганата у његовој позној фази може се сматрати потврђеном;

2. Мултиетнички састав Каганата

Прецизније датовање налазишта и утврђивање њиховог просторног размештаја, који упућује на седелачко становништво, воде и ка дотицању проблема етничке интерпретације самих налазишта, и феномена Авара уопште. У том смислу, вредновани су постојећи закључци о етничком опредељењу налазишта из доба аварске превласти. Овај поступак је спроведен опрезно, будући да етничка интерпретација (овде раносредњовековних) налаза и налазишта представља један од најосетљивијих задатака, према неким чак неостварив, који се стављају пред археологе.

Авари су представљали пре етничку мешавину под вођством ратничке елите него народ у модерном смислу. Имајући на уму савремена тумачења токова етногенеза практично свих раносредњовековних група, на термин Авари ваља гледати пре свега као на културно-временску одредницу. Уз тако схваћене Аваре, Каганат су чинили и етнички елементи другачијег порекла, било да је реч о Германима (Гепидима и другима) који су наставили да живе у Карпатској котлини и након сукоба 567. године, Бугарима или Словенима. Све те популације биле су изложене сличним процесима етногенезе у време флуидне етничке самосвести, што сагледавање оновремене археолошке грађе подељене по етничком принципу чини још тежим. Ипак, јасно је да се историјски етноними не смеју занемарити, као и да се различите комбинације налаза на одређеним територијама са доста разлога приписују појединим историјски познатим етничким групама. И поред свих резерви према етничкој атрибуцији археолошких налаза, може се закључити да је хипотеза кандидата о мултиетничком саставу Каганата потврђена.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

Увод (1-52) садржи хронолошко, територијално и садржајно објашњење теме, као и њено образложење. Након изношења општих података о Аварима, приказа материјалне културе, представљања модела археолошких периодизација и илустровања начина којим археолошки подаци допуњују историјска сазнања о тој популацији, приступило се географском уводу. Дати су основни подаци о географским, геоморфолошким, педолошким одликама Војводине и њеној клими. У историјском уводу понуђен је преглед писаних извора и историјских синтеза о Аварима, након чега се укратко излаже историја Аварског каганата. Наредно поглавље је посвећено историјату и начину археолошких истраживања Авара, према фазама истраживања. Последње уводно поглавље садржи шире образложење теме дисертације, у коме је објашњен начин презентовања грађе и описан приступ каталошкој обради, картирању и (ре)интерпретацији налаза и налазишта.

Након уводних поглавља, следи опширан прегледа налазишта и налаза, у каталошком делу (53-706). Археолошки налази прелазне фазе, иако наговештавају неке одлике касноаварског материјала, више наликују на раноаварску оставштину, тако да су обрађени у оквиру првог прегледа. Други преглед је посвећен касноаварским локалитетима, а трећи налазиштима која на основу доступних података нису могла да буду ближе датована. На тлу Србије има по око 80 места из којих потичу налази који се могу приписати раној и прелазној, односно позној фази Каганата. Број локалитета превазилази број места, јер је у неким местима уочено више налазишта. У оквиру прегледа, налазишта су обрађивана према географском начелу, од севера према југу, низ главне речне токове и комуникације, Дунав и Тису. Након налазишта из Бачке и Баната обрађени су малобројнији локалитети из Срема и Српске посавине и Подунавља.

Без обзира у ком прегледу се налазио, сваки локалитет је обрађен кроз четири исте рубрике: *географско одређење, историјат истраживања, археолошки налази и анализа података*. На тај начин, уноси нису сведени, већ садрже све релевантне податке о одређеном налазишту и нове интерпретације. Облик и значај географског одређења локалитета већ су изложени. Историјат истраживања сваког локалитета, уз представљање организационог и методолошког оквира радова, даје и податке о смештају налаза, библиографији и сл. Рубрике о археолошким налазима садрже све релевантне податке, као и савремено датовање предмета и целина. Последње рубрике, анализе података, даће нова тумачења географског, временског и/или етничког одређења

налазишта и исказне вредности археолошких налаза. На крају сва три прегледа, изнесена су закључна разматарња, где је посебна пажња била посвећена географском размештају локалитета, што је од великог значаја за одређивање њиховог карактера. Дисертација садржи и закључак (707-731), у којем су у сажетом облику дали главни резултати спроведених анализа и истакнути археолошки налази који говоре о начину живота и вођењу привреде аварског становништва у Панонској низији.

4. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Већ је напоменуто да докторска дисертација мр Ивана Бугарског „Археологија Авара у Србији“ представљала прву обимну синтезу о материјалној оставштини Авара код нас, у којој је, такође по први пут, садржана и анализа до сада примењиване методологије у истраживачком поступку, у оквиру прегледа историјата истраживања Авара код нас. С обзиром на садржај докторске тезе, и њен обим, као и на имплементацију нових метода истраживања и укључивање нових налаза, може се закључити да је докторска теза мр Ивана Бугарског оригинално научно дело од користи за домаћу и међународну археологију.

7. Закључак:

Кандидат мр Иван Бугарски, истраживач-сарадник Археолошког института у Београду, поднео је Филозофском факултету у Београду докторску дисертацију под насловом „Археологија Авара у Србији“, у свему сачињеној према пријави тезе. Предмет његове дисертације је до сада недостајућа синтеза свих појединачних аварских налаза из Србије, који су интерпретирани односно реинтерпретирани уз примену нових савремених метода. Кандидат је своју пажњу усмерио и на критички приказ историјата и метода археолошког истраживања Авара у Србији, што уз већ изнето даје довољно основа за оригинално и самостално научно дело, које ће унапредити како нашу тако и инострану раносредњовековну археологију. Структуру свог рада кандидат је расчланио у довољној мери и на прихватљив начин, следећи уобичајену поделу рада на уводни део, излагање грађе, дискусију и закључак, уз све потребне пратеће прилоге.

Комисија је слободна да Наставно-научном већу Филозофског факултета у Београду препоручи да кандидату мр Ивану Бугарском омогући умену одбрану дисертације коју је поднео: „Археологија Авара у Србији“.

У Београду, 3. октобра 2014.

Др Ивана Поповић
научни саветник Археолошког
института у Београду

Доц. др Перица Шпехар
Филозофски факултет у Београду

Проф. др Михаило Милинковић,
ментор
Филозофски факултет у Београду